

Kulturutskottet

Statsrådets framtidsredogörelse, del 1 Bred förståelse av förändringarna i arbetslivet

Till framtidsutskottet

INLEDNING

Remiss

Statsrådets framtidsredogörelse, del 1 Bred förståelse av förändringarna i arbetslivet (SRR 6/2017 rd): Ärendet har remitterats till kulturutskottet för utlåtande till framtidsutskottet.

Sakkunniga

Utskottet har hört

- specialsakkunnig Kaisa Oksanen, statsrådets kansli
- kanslichef Anita Lehtikainen, undervisnings- och kulturministeriet
- konsultativ tjänsteman Ilkka Turunen, undervisnings- och kulturministeriet
- professor Pertti Haapala, Tammerfors universitet
- filosofie doktor, docent Anu Järvensivu, Tammerfors universitet
- professor Erkki Sutinen, Institutionen för framtidens teknologier, Åbo universitet
- ledande expert Tuomo Alasoini, Innovationsfinansieringsverket Tekes
- professor Olli Kangas, Folkpensionsanstalten
- PM, doktorand Ottoaleksi Tähtäpää, projektet Tulevaisuuskoulu
- professor Matti Pohjola
- jämställdhetsexpert Milja Saari
- professor Roope Uusitalo.

Skriftligt yttrande har lämnats av

- Utbildningsstyrelsen
- Finlands Akademi
- Centret för konstfrämjande
- Finlands Kommunförbund
- ordförande Anne Brunila, panel för framtidens kompetenser
- Rådet för yrkeshögskolornas rektorer Arene rf
- Ammattiosaamisen kehittämisyhdistys AMKE ry
- Forum Artis ry
- Luovan työn tekijät ja yrittäjät (Lyhty)
- Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ rf
- Finlands Yrkesstuderandes Centralförbund - SAKKI rf

Utlåtande KuUU 18/2017 rd

- Finlands Gymnasistförbund rf
- Alliansen för Finlands Studerande - OSKU rf
- Finlands studerandekårers förbund - SAMOK rf
- Finlands universitet UNIFI rf
- SWiPE, Smart Work in Platform Economy — Fiksu työ alustatalouden aikakaudella -tutkimushanke
- Fritt Bildningsarbete rf.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Allmänt

Kulturutskottet behandlar redogörelsen med utgångspunkt i bedömningen av förändringarna i arbetslivet och deras betydelse för den kompetens som behövs. Arbetets innehåll och antalet arbetstillfällen kommer branschvis att förändras, delvis radikalt. Utvecklingen förändrar och delvis ifrågasätter arbetets betydelse som kanal för människors etablering i samhället. Den skapar också ett behov och en möjlighet att utveckla nya typer av samarbete och frivilligarbete både för människors försörjning och för att upprätthålla och utveckla samhällsfunktioner och personlig aktivitet och välfärd. Det är nödvändigt både för individen och för att bevara den allmänna samhällsfreden. Nya ekonomiska modeller, såsom byteshushållning och delningsekonomi, kan få större spridning. Goda kulturella färdigheter får högre prioritet. Deras betydelse ökar i framtiden till lika delar i företagsamhet, anställningsförhållanden och oavlönat frivilligarbete.

Redogörelsen talar för att det inte handlar om någon snabb övergång från ett sätt att arbeta till ett annat, utan om en långvarig förändring i riktning mot en värld av allt mångsidigare arbete. Därför vill utskottet betona att ingen ännu kan veta med säkerhet hur mycket exempelvis den tekniska utvecklingen faktiskt förändrar arbetsbilden och formerna för aktiviteterna, för att inte tala om mellanmännsliga relationer och samhällets utveckling. Även om vi kan förutsäga att den tekniska utvecklingen minskar antalet arbetstillfällen, följer en del av de omfattande scenarier som behandlar förändringar i arbetslivet (exempelvis omställningar i relationen mellan den som utför arbetet och arbetsgivaren) enligt yttranden till utskottet inte automatiskt av det, och följderna kan påverkas genom politiska beslut. Samtidigt är det uppenbart att förändringen inte bara är ett framtidsscenario, utan snarare någonting som i viss mån ständigt pågår.

Utskottet vill också understryka möjligheterna för mer djärva scenarier. Genom till exempel storskalig introduktion av avancerad teknik som i bred bemärkelse hör ihop med kommunikation och informationshantering kan vi i stället för en hotfull urbanisering se en lockande och vital landsbygd där nätverksbaserat och internationellt arbete kan utföras med hemmet som bas. Genom att exempelvis stödja utvecklingen av regionalt likvärdiga innovationsekosystem kan vi samtidigt stödja att kompetensen ökar och kan utnyttjas jämnt i olika delar av landet. Genom att acceptera olikhet skapar vi möjligheter för en rik och pluralistisk kultur som var och en kan ta till sig av.

Utskottet vill inskräpa att scenarierna inte blir verklighet av sig själva. Dagens beslut är val som kan ha långtgående konsekvenser för människors kompetens och delaktighet i samhället i allmänhet och på arbetsmarknaden i synnerhet. Exempelvis frågor och snedvridningar relaterade till

Utlåtande KuUU 18/2017 rd

jämställdhet och likabehandling, såsom ojämna fördelning av vårdansvaret mellan män och kvinnor, kommer i fortsättningen att framhållas, och de frågorna måste lösas på ett eller annat sätt. Förändringarna i arbetslivet får inte enbart leda till utvecklingen av nya typer av jobb där kön och andra indelningar relaterade till människors identitet eller bakgrund fortfarande definierar möjligheterna att jobba och vara delaktig. De förestående omställningarna måste allmänt taget ses som en möjlighet och en stark bevekelsegrund för en bättre och mer jämlik samhällsutveckling.

Våra högskolor befinner sig i omställningarnas centrum. Utskottet vill betona vikten av att trygga en forskning och utbildning på hög nivå från grundläggande utbildning till den högsta utbildningen. Den finländska grundskolans främsta uppgift är att tillförsäkra hela den unga åldersklassen tillräckliga färdigheter för fortsatta studier och åtgärder för att förebygga utslagning. Utskottet understryker att utbildningens betydelse för färdigheterna att ta till sig kunskap är viktig också i framtiden. Högskolorna måste i fortsättningen reagera lyhört på framtida förändringssignaler som bär bud om samhällets och näringslivets behov, och kunna svara mot ett växande behov av fortlöpande utbildning. Eftersom arbetsuppgifterna förändras snabbt är det angeläget att framtidens undervisning ger en tillräckligt omfattande utbildningsbas.

De globala förändringstrenderna och problemen, från robotisering till urbanisering och klimatförändringen, betonar vikten av att finna forskningsbaserad information och olika sociala och tekniska innovationer samt politiska lösningsalternativ. Det behövs en framtidsorienterad mångdisciplinär högskola som oavsett gränserna mellan läroämnena kan erbjuda även radikala forskningsbaserade lösningar på nuvarande och kommande problem. Arbetet med en vision för högskoleutbildning och forskning 2030 är en del av denna reform av högskolorna.

Enligt redogörelsen pågår en indelning av arbetsmarknaden i jobb som kräver hög kompetens och jobb som inte nödvändigtvis kräver yrkesmässig utbildning. Enligt sakkunnigyttranden kan en delad arbetsmarknad ge upphov till en ny yrkeskår av personer med många kompetenser och färdigheter som kan försörja sig med mångsidiga jobb som inte är yrkes- eller branschbundna. Oavsett yrkes- eller branschgrupp kommer det att förväntas att arbetstagare är mer autonoma och självstyrda samt bland annat att de kan hänga med i digitaliseringsutvecklingen. Utskottet framhåller att begreppet spetskompetens inte enbart bör förknippas med högt utbildade experter. Också en konditormästare, verkstadsmekaniker eller hjärnkirurg kan ha spetskompetens inom sitt område. Alla behövs, men alla jobb förändras. När arbetslivet förändras behöver vi personer med spetskompetens i sitt eget liv på alla nivåer av arbete och kompetens. Vi behöver också ett utbildningssystem där strukturer som möjliggör livslångt lärande betonas på alla nivåer.

Växande hot om utslagning

Redogörelsen saknar tyvärr en analys av det finländska samhällets nuvarande läge som bland annat skulle utvärdera medborgarnas deltagande i arbetsmarknaden, den nuvarande arbetskraftens nivå av utbildning och kompetens och studieresultaten hos de unga som utbildar sig. De här faktorerna har väsentliga effekter på utformningen av den samhällsvision som förändringarna i arbetslivet kräver, i synnerhet vid utvärderingen av metoder för en omfattande utveckling av kompetensen.

Utlåtande KuUU 18/2017 rd

Finland ligger i täten bland världens länder i fråga om grundläggande utbildning och vid bedömningen av deltagande i vuxenutbildning. Trots det visar OECD:s undersökning PIAAC att i Finland fanns det 2012 en miljon vuxna som hade svårigheter med att använda datateknik. Dessutom har 12—14 procent av de vuxna problem med läsning, skrivning eller numeriska färdigheter. Pisa-undersökningarna har visat på den finländska grundskolans framgångar, men de har också avslöjat att en tiondel av ungdomarna inte lär sig läsa tillräckligt väl i skolan. Avbrott på andra stadiet är ett betydande samhällsproblem som utvidgningen och utvecklingen av utbildningsutbudet inte har lyckats lösa under årtiondenas lopp. Det är ytterst svårt att komma in vid högskola, och de högskoleutbildades möjligheter att utveckla sin kompetens efter grundexamen är bristfälliga. Bland annat dessa faktorer måste tas i betraktande i det fortsatta arbetet på redogörelsen.

Samtidigt som förändringarna i arbetslivet enligt sakkunniga betonar betydelsen av en bred kompetens och fortlöpande utbildning, sägs det i yttrandena att tron på utbildningens betydelse som garant för en god framtid delvis är på väg att vackla bland de unga. Kulturrutskottet hyser oro över att fragmentariska arbetsförhållanden och levnadslöpp samt bristfällig utbildning hänger ihop med en växande risk för utslagning. Utskottet vill också framhålla betydelsen av utbildning och kompetens som garant för arbete och försörjning, och uppmanar till en utveckling av utbildningssystemet så att alla som vill det kan erbjudas flexibla och individuella möjligheter att utbilda sig för ett arbete och uppdatera sin kompetens under hela karriären. Genom att identifiera och erkänna det inlärdas kunskaper som inhämtats i jobbet och utanför studierna görs synliga och på så sätt bör personers möjligheter till arbete och tilläggsutbildning stärkas. Utslagning kan bekämpas också genom att fästa uppmärksamhet vid människors arbetshälsa. Som motvikt till en osäker framtid och arbetskrav behövs själsligt stimulerande och intressanta studie- och verksamhetsupplägg. Utskottet vill bland annat betona betydelsen av fritt bildningsarbete som anordnare av de allt viktigare möjligheterna till självständiga studier.

Konstnärer som exempel på personer med korttidsanställningar

Kulturrutskottet vill betona vikten av en hållbar lösning på de uppenbara försörjningsfrågor som hör ihop med förändringarna i arbetslivet. Om den relativa andelen personer med snuttjobb och korttidsanställningar växer, måste deras behov av kompetensutveckling och pensionsskydd, social trygghet och utkomstskydd för arbetslösa ägnas större omsorg än förr.

Konstnärer har redan länge haft den typen av korttidsanställningar som förespeglas i framtidsredogörelsen, och samtidigt med små kostnader upprätthållit ett omfattande ekosystem som lever på arbetsinsatsen från dessa primärproducenter av konstinnehåll. Inom kultur och konst är utveckling och tillväxt enligt erhållit yttrande livslånga processer. Livslångt lärande, som i framtiden förutsägs vara ett livsvillkor, handlar dock hos konstnärerna i regel om en specifik sektor inom konsten och inte om en fortgående växling av yrke och arbetsuppgifter. Vid utfrågningen av sakkunniga har det betonats att ständiga branschbyten faktiskt lätt kan leda till att man inte hinner lära sig någonting ordentligt vilket är ägnat att försvaga motivationen och engagemanget i arbetet.

Utskottet hänvisar till förslagen i utskottets utlåtande till regeringens proposition med förslag till budget för 2018 (KuUU 17/2017 rd—RP 106/2017 rd) om att utveckla en verksamhetsmodell för en så kallad konstnärssallians i Finland. I modellen ingår redan tankemässigt de element för en välfungerande kombination av arbete, företagsamhet, utbildningsmöjligheter och försörjningsgaran-

Utlåtande KuUU 18/2017 rd

ti som den omfattande förändringen av arbetslivet kommer att aktualisera krav på inom flera andra branscher.

Den tid som läggs ner på förvärvsarbete väntas minska. Det innebär mer fritid. Som en följd av detta accentueras de kreativa branschernas betydelse som källa till tillväxt och arbetstillfällen. Kulturen och de kreativa branscherna är redan den tredje största sysselsättaren i hela Europa. Det är angeläget, menar utskottet, att de kreativa branscherna griper denna möjlighet. Ett konkret steg för att främja detta är enligt erhållet yttrande att Business of Finland, som uppstår genom fusionen mellan Finpro och Tekes, i fortsättningen fullt ut stödjer produktutvecklingen och exporten för de kreativa innehållsbranscherna (modellen Creative Business Finland).

Framtidens kompetens

Förändringen av arbetslivet kommer att kräva att vi kan förutse vilka typer av kompetens och färdigheter som behövs i framtiden. Styrkan med det finländska utbildningssystemet har varit att det kan erbjuda var och en möjligheter med beaktande av deras utgångspunkter. Utskottet vill framhålla att det är den enda godtagbara utgångspunkten också framöver. Var och en ska ha samma möjligheter till en kompetens som gör det möjligt att bygga ett eget liv, även om arbetet och arbetets betydelse i samhället skulle förändras.

Inom småbarnspedagogik och grundläggande undervisning skapas en andlig kompetensbas som utgör grunden för delaktighet i samhället och deltagande på arbetsmarknaden. Skolorna och läroanstalterna har förlorat sitt monopol på kunskapen, som finns tillgänglig överallt. Allt viktigare vid sidan av kunskap är att tillägna sig olika slags meta- och basfärdigheter. Utskottet betonar betydelsen av småbarnspedagogik och grundläggande undervisning uttryckligen vid inläring av individuella studiefärdigheter eftersom brister i dem enligt sakkunnigytranden är mycket svåra att korrigera i utbildningen på andra stadiet. Grundskolans nya läroplaner är enligt utskottets bedömning i detta avseende tidsenliga.

I grundskolan lär man sig enligt sakkunniga det tänkesätt som behövs för inläring och man får träning för egentlig informationssökning. Här betonas i dag allt mer den så kallade mediekompetensen. Likaså betonas på alla nivåer av utbildning och studier betydelsen av självständigt tänkande. Det viktiga är att inse de möjligheter som färdigheter, teknik och kunskap ger, och kunna utnyttja dem.

Att förutse kommande arbetsuppgifter och yrken är vanskligt, men runtom i världen finns det enligt sakkunniga rikligt med bedömningar av färdigheter som behövs i framtidens arbetsliv. Sådana är bland annat företagsamhet, kreativitet och fantasi, färdigheter i kommunikation, samarbete, problemlösning och tidsanvändning, förmågan att tillämpa information mångsidigt, förmåga till kritiskt tänkande och analys och färdigheter i att förstå internationella sammanhang och mångkultur och att agera i den referensramen. Mångfalden av karriärmöjligheter lägger också fokus bland annat på ekonomisk kompetens, att skapa värde och agera i nätverk. Utskottet vill understryka att betydelsen av egentlig substanskompetens fortfarande är stor när det gäller att få jobb och kunna sköta det, men färdigheterna för att utföra mer specialiserade jobb inlärs i tilltagande utsträckning på arbetsplatsen.

Utlåtande KuUU 18/2017 rd

Också i arbetsuppgifter som förblir traditionella introduceras det nya digitala metoder och redskap som förändrar arbetets innehåll. Därför behöver vi fortlöpande satsningar på digitala färdigheter.

Utskottet vill framhålla att den utbildning som ges inte genast får förlora sin betydelse när arbetslivet förändras. Vi måste ständigt utvärdera innehållet i alla utbildningar och försäkra oss om att de producerar en tidsenlig kompetens. Samtidigt betonas individens ansvar för att upprätthålla och utveckla sin egen kompetens i ett samhälle präglad av många slags förvärvsmodeller.

Framtidsskolan, fokus på framtiden

Med framtidspedagogik avses en pedagogisk inriktning där framtidsperspektivet medvetet betonas i skolpedagogikens innehåll i termer av kunskap, färdigheter, funktioner och emotioner så att eleverna utvecklar förmågan att beakta framtiden i dagens beslutsprocesser. I dag talar man om framtiden i skolornas läroplaner och utvecklingsstrategier, men det oaktat har framtidspedagogiken enligt sakkunnigyttrande inte etablerat sin plats vare sig i grundskolan, i läroanstalter på andra stadiet eller i högskoleutbildningen. För närvarande finns det i Finland några projekt som arbetar för att introducera framtidsstänkande och föregripande som en del av skolundervisningen. Av dessa fokuserar den så kallade framtidsskolans verksamhet framför allt på grundskolorna som man vill erbjuda redskap för att genomföra det ”framtidsuppdrag” som de ålagts i grunderna för läroplanen för grundläggande utbildning. Nyligen inleddes vid centret för framtidsforskning ett UNESCO-projekt där metoder för framtidsundervisning ska integreras i gymnasieundervisningen. Dessutom har centret redan i flera år arbetat på att utnyttja metoder för framtidsforskning i studiehandledningen. Kulturutskottet ser det som viktigt att trygga alla framtidsfärdigheter för barn och ungdomar när arbetslivet förändras. Nu bör vi avancera från goda projekt till mer omfattande genomförande.

Utskottets slutsatser

I framtidsredogörelsens andra del ska det byggas upp lösningar och politikalternativ för förändringarna i arbetslivet. Kulturutskottet vill inskräpa att dessa överläggningar om alternativ och sökandet efter politikalternativ kan byggas enbart på en grund av en tillräckligt detaljerad analys av nuläget. Som en del i detta måste vi finna hållbara lösningar på den nuvarande utvecklingen av marginaliseringen bland unga och vuxna.

Likaså behövs det en klar medvetenhet om de centrala pelarna för ett livslångt lärande jämte nuvarande utvecklingsbehov från småbarnspedagogik och grundskola till fortlöpande yrkesmässig utbildning och högskoleutbildning. Åtgärderna för att bygga upp kompetensbasen och få till stånd en betydande ökning av flexibiliteten i utbildningssystemet måste inta en betydelsefull roll vid det fortsatta utarbetandet av framtidsredogörelsen. Den pågående förändringen av arbetslivet ställer Finland inför betydande utmaningar, men också exceptionella möjligheter om vi bara förmår bevara grunden för välfärdsstaten och jämlikheten med stöd i gemensamt ansvar, hög kompetens och teknik.

Vid bedömningen av den mångfald av nya färdigheter som behövs i fortsättningen bör uppmärksamhet ägnas också de urgamla färdigheter och pedagogiska mål som ligger som grund för det

Utlåtande KuUU 18/2017 rd

finländska samhället och dess nationella kultur. Vi behöver nu och framöver samhällsmedlemmar som besitter en bred kompetens, aktivitet, flit och ansvarskänsla. Den andliga grund som den nuvarande grundskolan bygger på kommer enligt utskottets bedömning inte i detta avseende att förändras.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Kulturutskottet föreslår

att framtidsutskottet bör beakta det som sägs ovan.

Helsingfors 16.11.2017

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Tuomo Puumala cent
vice ordförande Sanna Lauslahti saml
medlem Li Andersson vänst
medlem Ritva Elomaa saf
medlem Eeva-Johanna Eloranta sd
medlem Jukka Gustafsson sd
medlem Marisanna Jarva cent
medlem Kimmo Kivelä blå
medlem Sari Multala saml
medlem Mikaela Nylander sv
medlem Ulla Parviainen cent
medlem Pekka Puska cent
medlem Sami Savio saf
medlem Jani Toivola gröna
medlem Pilvi Torsti sd.

Sekreterare var

utskottsråd Kaj Laine.